

TEMELJNE DIMENZIJE OPAŽAJA LOKALNE DRUŠTVENE PROBLEMATIKE U HRVATSKOJ

Goran Milas

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK 316.653(497.5)"1993/1997":352

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 16. 12. 1997.

Rezultati faktorske analize brojnih istraživanja javnoga mnijenja provedenih između 1993. i 1997. godine ukazali su na postojanost temeljnih odrednica na kojima počiva opažaj građana o izraženosti pojedinih lokalnih problema koji dolaze do izražaja u pojedinim dijelovima Hrvatske. Pritom su kao temeljne odrednice, dosljedno nazočne u svakom od istraživanja, prepoznate problemske cjeline nazvane "Regionalna zapostavljenost", "Socijalna problematika" i "Posljedice rata". Obuhvat i sadržajna priroda utvrđenih dimenzija nije se bitnije promijenila oslobođanjem okupiranih područja akcijama "Bljesak" i "Oluja". Utvrđene dimenzije dijelom su odraz stvarnih problemskih žarišta, a dijelom sposobnosti javnosti da razluči i konceptualizira nazočne problemske cjeline.

UVOD

U istraživanjima javnoga mnijenja gotovo beziznimno su sadržana i nastojanja da se spoznaju i opišu istaknuti društveni problemi određenoga trenutka (Lamza-Posavec, 1995.). Uz posve praktičnu vrijednost koju pružaju tako dobivene spoznaje, one, gledano u vremenskoj perspektivi, nude i za znatnost puno zanimljiviju građu, odgovarajući na pitanja o širim društvenim kretanjima određenog razdoblja. Ipak, odgovori na pitanja o nabrojanim problemima koje nudi neko istraživanje nemaju, znanstveno gledano, veću težinu. Izdvojeni problemi često su samo odraz dubljih društvenih kretanja, tako da analiza koja se zadržava na njima nužno ostaje na površini. Jedan od načina da se iz većeg skupa problema, za koji se pretpostavi da valjano pokriva prostor cjelokupne društvene problematike određenoga trenutka, izdvoji manji broj temeljnih odrednica koje odražavaju dublja i uistinu važna društvena kretanja, svakako je matematički postupak faktorske analize. No, to je tek početak ozbiljnijeg bavljenja društvenom problematikom.

Istraživanju strukture društvene problematike može se pristupiti na najmanje dva načina, metodološki i sadržajno. Pristupimo li mu sadržajno, osnovni predmet našeg interesa su broj temeljnih odrednica na kojima počiva opažaj cjelokupne društvene problematike i njihova priroda. Posebno su važne i promjene, podjednako u dimenzionalnosti i sadržajnoj prirodi izlučenih odrednica koje se odvijaju u vremenu. Takav pristup, međutim, nije nužno i najprimjereniji, jer zanemaruje subjektivnu prirodu opažaja. Pravilnije je, stoga, reći kako dimenzionalnost društvene problematike, temeljena na opažaju građana, odražava poglavito broj istaknutih problema koje javnost može razlikovati, a tek neizravno njihov ukupan broj koji definira društvenu stvarnost.

Odredimo li se prema pitanju praktično i s naglaskom na metodologiju, naš se interes okreće, u prvom redu, kapacitetu, odnosno sposobnosti pojedinca ili cjelokupne javnosti da razluči postojeće društvene probleme. Moguće je, naime, zamisliti situaciju u kojoj brojnost društvenih problema nadilazi sposobnosti njihova lučenja od nestručne javnosti. U krajnjem slučaju, svekolika se problematika svodi na manji broj ili čak jednu opću dimenziju koja se tada opaža kao temeljna odrednica svih postojećih problema.

U nekim prilikama takav se opažaj može donekle i logički braniti. Primjerice, u ratnoj situaciji u procjenu nazočnosti određenih problema može biti ugrađena implicitna pretpostavka o tome kako su svi oni uzrokovani ratom. U tom slučaju valja očekivati postojanje općeg, ratnog čimbenika društvene problematike. Nije, međutim, sigurno da će rat uopće proizvesti promjenu u opažajnoj strukturi društvenih problema, a posebice takvo drastično sužavanje njezine dimenzionalnosti.

Pokazuje se tako da istraživanje dimenzionalnosti prostora opisanog društvenim problemima ima svoj znanstveni i praktični smisao. Njime se, znanstveno gledano, očitava temeljna društvena problematika određenoga trenutka, lišena efemernosti kojom su opterećeni zasebni problemi i društvena kretanja opisana u promjeni opažaja temeljnih problema. U praktičnom smislu, dimenzionalnost prostora društvenih problema može poslužiti kao putokaz mogućem skraćivanju spektra ponuđenih problema i oblikovanju ljestvica koje će pojedine problemske cjeline zahvaćati istodobno koncizno i s većim stupnjem mjerne pouzdanosti, omogućujući time i vjerodostojnije iščitavanje vremenskih kretanja u mišljenju javnosti o pojedinim pitanjima.

PROBLEMI

1. Utvrditi dimenzionalnost i sadržajnu prirodu temeljnih odrednica na kojima počiva opažaj lokalne društvene problematike sadržane u istraživanjima javnog mnijenja provedenima u razdoblju od 1993. do 1997.

2. Provjeriti postoje li, poglavito s obzirom na prestanak ratnih operacija, razlike u temeljnim opažajnim odrednicama lokalnih društvenih problema među istraživanjima provedenim prije i poslije 1995. godine.

3. Provjertiti postojanost temeljnih opažajnih odrednica društvenih problema na lokalnoj razini.

METODA

Studija se temelji na podacima prikupljenima istraživanjima javnoga mnijenja Instituta za primijenjena društvena istraživanja (u međuvremenu preimenovana u Institut društvenih znanosti Ivo Pilar) u razdoblju od 1993. do 1997. U tom vremenu provedena su četiri istraživanja koja su sadržavala istovjetan ili usporediv spektar društvenih problema nazočnih na različitim lokalnim razinama. Najnovije istraživanje, provedeno 1997., nije obavljeno na istovjetno konstruiranom, reprezentativnom uzorku Hrvatske, već je trebalo pružiti informacije o mišljenju stanovnika jedanaest izabranih županija. Iako bi to, teorijski gledano, moglo umanjiti usporedivost rezultata, zbog širine regionalnog obuhvata i sociodemografske reprezentativnosti, takav postupak ne bi smio ozbiljnije utjecati na međusobne korelacije čestica na kojima temeljimo vlastitu analizu.

Prvo u nizu istraživanja provedeno je u sječnju 1993. (Lamza i sur., 1993.) na reprezentativnom, troetapno stratificiranom probabilističkom uzorku punoljetnog stanovništva neokupiranih dijelova Hrvatske. Uzorkom je obuhvaćeno ukupno 3.480 ispitanika. Anketiranje su obavili stručno osposobljeni suradnici, izravnim razgovorom u kućanstvima.

Drugo istraživanje provedeno je tijekom prosinca 1994. (Lamza i sur., 1995.) na reprezentativnom, troetapno stratificiranom probabilističkom uzorku punoljetnog stanovništva neokupiranih dijelova Hrvatske. Uzorkom je obuhvaćeno ukupno 2.599 ispitanika. Istraživanje je obavljeno prema istoj metodologiji kao i prijašnje.

Treće istraživanje provedeno je tijekom listopada 1996. (Lamza i sur., 1996.) na reprezentativnom, troetapno stratificiranom probabilističkom uzorku punoljetnog stanovništva neokupiranih dijelova Hrvatske. Uzorkom je obuhvaćen ukupno 3.441 ispitanik. Istraživanje je obavljeno prema istoj metodologiji kao i prijašnja dva.

Četvrto i posljednje istraživanje provedeno je tijekom ožujka 1997. (Lamza i sur., 1997.) na uzorcima jedanaest hrvatskih županija, Bjelovarsko-bilogorskoj, Dubrovačko-neretvanskoj, Istarskoj, Koprivničko-križevačkoj, Međimurskoj, Osječko-vukovarskoj, Primorsko-goranskoj, Sisačko-moslavačkoj, Splitsko-dalmatinskoj, Varaždinskoj i Gradu Zagrebu. Ukupno je pritom ispitan 4.441 ispitanik. Istraživanje je obavljeno prema istoj metodologiji kao i sva prijašnja.

Ljestvica lokalnih problema

Opažaj građana o izraženosti pojedinih lokalnih problema mjereno je u svim istraživanjima na isti način. Ispitanicima je dan na procjenu popis problema sas-

taavljen tako da pokriva sva bitnija pitanja i istaknutiju lokalnu problematiku u određenom trenutku.¹ Njihova je zadaća bila procijeniti je li, i u kojoj mjeri, svaki od nabrojanih problema nazočan na području na kojem žive. Formulacija je pritom glasila:

Nabrojiti ćemo neke probleme koje bi u većoj ili manjoj mjeri mogli osjećati stanovnici različitih dijelova Hrvatske. Koliko je, prema Vašem mišljenju, pojedinici od tih problema prisutan na području na kojemu Vi živite?

Svoje procjene ispitanici su davali jednim od četiri ponuđena odgovora: "izrazito", "donekle", "vrlo malo, uopće ne" i "ne mogu ocijeniti". Popis problema² mijenjan je, dopunjavani i skraćivani u skladu s trenutačnim društvenim okolnostima iz istraživanja u istraživanje. Ipak, veći dio problema je nazočan je u svim istraživanjima. Donekle po tome odstupa samo prvo istraživanje, provedeno 1993., koje sadržava samo 17 tada relevantnih lokalnih problema. Kasnija su istraživanja udvostručila taj broj, tako da istraživanje iz 1994. sadrži 34, a ona iz 1996. i 1997. po 30 problema. Posljednja dva istraživanja dijele isti popis problema, a onaj iz 1994. tek se neznatno razlikuje.

Obrada podataka

Obradi je prethodila priprema podataka. Pojedinačni su rezultati reskalirani kako bi se postojeća ljestvica ordinalizirala. Odgovori "Ne mogu ocijeniti" pritom su pridruženi srednjoj kategoriji. Pripremljena na taj način, ljestvica društvenih problema faktorizirana je pod modelom zajedničkih faktora s iterativno određenim komunalitetima i varimax rotacijom zasebno u svakom od četiri istraživanja. Broj značajnih latentnih dimenzija određen je uporabom scree testa (Cattell, 1966.). Kako postojeći test nije posve objektiviziran, uvijek je poštovana gornja procjena broja temeljnih dimenzija. Solucije su uspoređivane s obzirom na dimenzionalnost i prirodu izlučenih dimenzija. Faktorske strukture dobivene u dva posljednja istraživanja, u kojima je primijenjen isti popis problema, uspoređene su na temelju koeficijentata faktorske kongruencije (Tucker, 1951.).

REZULTATI

Primjenom scree testa pokazalo se kako prostor definiran procjenama izraženosti lokalnih društvenih problema može, u istraživanju provedenom 1993., biti sažet na jednu do tri temeljne dimenzije. Prema unaprijed prihvaćenom načelu zadržane su tri dimenzije. Dobivena faktorska struktura prikazana je u tablici.

1

Popis je uključio samo probleme koji se mogu pojaviti na lokalnoj razini, a problemi općedruštveno važni ispitani su na drugi način.

2

Popis problema za svako istraživanje nalazi se kasnije u tekstu uz dobivene faktorske strukture.

Tablica 1

Faktorska struktura varimax faktora ljestvice lokalnih problema primijenjene u istraživanju provedenom 1993. godine.*

	Faktori		
	Regionalna zapostavljenost	Posljedice rata	Socijalna problematika
Nedovoljna uključenost vašeg kraja u bitne događaje i procese u Hrvatskoj	.67		
Neravnotežan položaj u odnosu na neke druge dijelove Hrvatske	.62	.30	
Nedovoljno uvažavanje interesa i potreba područja na kojem živite od strane republičkog rukovodstva	.60		
Nesamostalnost područja na kojem živite u odlučivanju o vlastitim problemima	.58		
Pomanjkanje odgovarajućeg programa gospodarstvenog razvoja područja na kojem živite	.57		
Pomanjkanje odgovarajućih materijalnih uvjeta za razvoj područja na kojemu živite (proizvodni kapaciteti, ceste, infrastruktura i sl.)	.51		
Nezadovoljavajuće lokalno rukovodstvo	.44		
Nedovoljno poštivanje prava i sloboda ljudi	.36	.36	
Nedovoljna prometna povezanost s drugim dijelovima Hrvatske	.36	.48	
Ugroženost stanovništva terorizmom, kriminalom, opasnošću od osobnog obračunavanja i sl.		.66	
Loši međunacionalni odnosi		.55	
Pogođenost posljedicama rata		.50	
Problemi opskrbe energijom (el. struja, gorivo za grijanje i proizvodnju, benzin i sl.)		.48	
Stambeni problemi		.30	.55
Nezaposlenost			.68
Pad životnog standarda stanovništva			.55
Opća nesigurnost u pogledu budućnosti i budućih uvjeta života			.50

* projekcije niže od ± 0.30 su izostavljene

Tri izlučene dimenzije opisuju temeljne lokalne probleme tadašnje Hrvatske iz očista samih građana. Prva skupina problema okuplja pitanja zapostavljenosti ili nedostatne uključenosti regija u društveni i privredni život Hrvatske. Stoga smo dobiveni faktor imenovali *regionalna zapostavljenost*. Ova, razmjerno široka dimenzija objedinjuje podjednako političku i privrednu zapostavljenost i nezadovoljavajuće lokalno rukovodstvo. Drugu skupinu problema povezuju *posljedice rata* u najširem smislu, tako da se među uključenim problemima nalaze i ugroženost stanovništva terorizmom i kriminalom, loši međunacionalni odnosi i pogođenost ratom. Ovamo se smještaju i problemi opskrbe energijom te

prometna izoliranost neizravno vezani uz rat, nastali kao posljedica odsječenosti Dalmacije od ostatka Hrvatske. Treći faktor okuplja materijalne i socijalne probleme poput standarda, nezaposlenosti, stambene situacije i opće nesigurnosti (u ovom slučaju očito shvaćene u materijalnom smislu). Zbog toga je nazvan *socijalna problematika*. Rezultati mogu ukazivati na nekoliko različitih pojava, tako da pri njihovu obrazlaganju valja biti oprezan. Iz njih je moguće zaključiti kako se regionalna, socijalna i ratna problematika prepoznaju kao temeljne odrednice širokog spektra različitih društvenih problema Hrvatske tijekom 1993. godine, odnosno kako većina nabrojanih problema ima izvorište u jednom od tri navedena problemska područja. Zaključku se može prigovoriti da je takav nalaz djelomično i posljedica nedostatnog obuhvata popisa problema, na što donekle upućuju i kasnije provedena istraživanja. Dobiveni podaci su odraz subjektivnog opažaja građana, a ne objektivno mjereno stanje te im kao takvima valja i pristupati. Ono što rezultati nedvojbeno pokazuju jest dominacija određenih problema u svijesti građana. Javnost, kako sugeriraju podaci, luči tri problemske skupine koje implicitno drži temeljnim odrednicama svih ponuđenih problema.

Provedene analize nadalje pokazuju kako prva nerotirana dimenzija objašnjava izrazito veliku proporciju varijance (32 posto) te se opravdano postavlja pitanje nije li zapravo sve nabrojene probleme moguće svesti na jednu jedinu dimenziju. Odgovor na takvo pitanje nipošto nije jednostavno dati. Kako je uvedeno rečeno, takav opažaj može biti posljedica ratnih zbivanja koja pridonose uzročnom izjednačavanju svih problema, podržavanjem uvjerenja kako su svi oni uvjetovani upravo ratom, što većim dijelom može biti i istina. Naše dodatne analize pokazuju da tako izlučena dimenzija posjeduje odlike općenitosti, tako da su njome u značajnoj mjeri zasićene sve problemske čestice. No, takvo postojanje "općeg faktora" može se objasniti i posve psihološkim i metrijskim razlozima koji dovode do akviesencije (tendencije davanja istovjetnih odgovora na sva pitanja), temeljito istražene u psihologijskoj literaturi (Jackson i Messick, 1962.). Na takvu pojavu upućuje i razmjerno visoka varijanca objašnjena prvim izlučenim faktorom u kasnijim istraživanjima, vremenski znatno odmaknutima od rata.

Pri provjeri dimenzionalnosti korelacijske matrice, temeljene na istraživanju provedenom 1994. godine, pokazalo se kako je iz nje uputno izlučiti između dvije i šest dimenzija. Prema načelu koje smo dosljedno slijedili, zadržali smo ih šest. Kao i u prijašnjem slučaju, faktorizacije podataka iz prošle godine, prva dimenzija posjeduje određene odlike generalnosti, objašnjava 24 posto ukupne varijance i njome su u značajnoj mjeri zasićeni svi nabrojani problemi. Ipak, jednako kao i pri faktorizaciji ljestvice primijenjene godinu dana ranije, nije sigurno je li riječ doista o postojećem opažaju međusobne povezanosti svih problema ili artefaktu izazvanom pojavom akviesencije. U svakom slučaju, opravdanije je zadržati se na višefaktorskoj strukturi kojom rezultati dobivaju na jednoznačnosti.

Tablica 2

Faktorska struktura varimax faktora ljestvice lokalnih problema primijenjene u istraživanju provedenom 1994. godine

	FAKTORI					
	F1	F2	F3	F4	F5	F6
Nedovoljno uvažavanje specifičnosti regije od strane republičkih vlasti	.78					
Nedovoljna samostalnost Vaše regije u odlučivanju o vlastitim problemima	.71					
Nedovoljno uvažavanje interesa i potreba Vašeg kraja od strane republičke vlasti	.64					
Neravnopravan položaj regije u odnosu na neke druge dijelove Hrvatske	.57					
Nedovoljna uključenost vaše regije u bitne događaje i procese u Hrvatskoj	.56		.31			
Preveliki odljev novca zarađenog u vašoj regiji u republičku blagajnu	.51					
Nezaposlenost		.70				
Stambeni problemi		.60				
Nizak životni standard		.55				
Socijalno raslojavanje - osiromašenje jednih i bogaćenje drugih		.55				
Bezvoljnost, osjećaj besperspektivnosti		.45				
Narkomanija i alkoholizam		.41				
Odljev stručnih kadrova u inozemstvo ili druge dijelove Hrvatske		.38				
Uništavanje i zagađivanje životne okolice		.35		.30		
Pomanjkanje dobrog programa razvoja i napretka regije			.70			
Nazadovanje privrede			.50			
Pomanjkanje odgovarajućih materijalnih uvjeta za razvoj područja na kojemu živite (proizvodni kapaciteti, ceste itd.)			.49			
Nedovoljno poticanje privatnog poduzetništva i razvoja male privrede			.48			
Zapuštanje poljoprivrede i razvoja sela			.45			
Nedovoljno ulaganje u razvoj turizma			.43			
Nezadovoljavajuće lokalno rukovodstvo			.40			
Nedovoljno poštivanje ljudskih prava i sloboda				.52		
Uzurpacija vlasti i moći od strane došljaka				.47		
Nacionalna i vjerska netolerancija				.45		.32
Ugroženost stanovništva terorizmom i kriminalom				.45		
Neprijateljsko raspoloženje stanovnika ostalih regija prema vašoj regiji				.45		
Zanemarivanje kulturne tradicije kraja (običaja, jezika i sl.)				.35		
Nedovoljna briga za izgled i čistoću mjesta				.30		

(nastavak na sljedećoj stranici)

Tablica 2 (nastavak s prethodne stranice)
Faktorska struktura varimax faktora ljestvice lokalnih problema primijenjene u istraživanju provedenom 1994. godine

	FAKTORI					
	F1	F2	F3	F4	F5	F6
Nedovoljna prometna povezanost s drugim dijelovima Hrvatske					.75	
Loša prometna povezanost sa zapadnim (europskim) zemljama					.71	
Loš javni prijevoz (gradski ili lokalni)					.30	
Pogođenost posljedicama rata						.70
Problem izbjeglica i prognanika						.60
Ostaci navika i ponašanja iz razdoblja socijalizma						

Faktori:

- F1: Regionalna zapostavljenost
- F2: Socijalna problematika
- F3: Privredni problemi
- F4: Uvjeti života i građanska prava
- F5: Prometna izoliranost
- F6: Posljedice rata

Faktore utvrđene ranijim istraživanjem na nešto užem popisu problema istraživanje provedeno 1994. godine posve je potvrdilo dodajući im i tri nove dimenzije. No, bilo bi pogrešno reći da su novijim istraživanjem prije utvrđene temeljne odrednice društvenih problema samo nadopunjene. Kako pokazuje dobivena struktura, došlo je i do određene promjene u sadržajnoj prirodi izlučenih dimenzija te njihove veće diverzifikacije. Umjesto razmjerno širokih i neosjetljivih dimenzija koje je polučilo prvo istraživanje, ovoga puta dobiveni faktori posjeduju veću količinu sadržajne konzistencije, odnosno veću tematsku usmjerenost. Dimenzija koju smo nazvali *regionalna zapostavljenost* opisuje u ovom slučaju poglavito političku neravnopravnost, a privredna se tematika našla u drugom faktoru. Značenje takve pojave može biti dvojako, ili je uzrokovana posve trivijalnim razlozima – širenjem popisa problema, ili su građani u međuvremenu počeli razlikovati te dvije vrste zapostavljanja. Vjerojatnije je da je riječ o prvoj pretpostavci, jer je razmak između dva istraživanja razmjerenom malen pa je teško vjerovati da se unutar njega odvila promjena društvene situacije ili je došlo do sazrijevanja subjektivne prosudbe javnosti. Ostajemo, stoga, pri uvjerenju kako je riječ o značajnoj nijansiranosti faktora kao posljedici uključivanja novih čestica u popis problema.

Socijalna problematika temelji se na nešto široj skupini problema nego 1993., tako da uz usko materijalna pitanja uključuje i neke popratne društvene pojave, poput odljeva stručnjaka u inozemstvo ili narkomanije i alkoholizma.

Privredna problematika, kako je nazvan treći faktor, u prijašnjem je istraživanju, u skladu s navedenim, bila dijelom šire dimenzije regionalne zapostavljenosti. Dodavanjem novih čestica, poput "Nazadovanja privrede" ili "Nedovolj-

nog poticanja privatnog poduzetništva i razvoja male privrede", koje nisu bile regionalno obojene već dosta općenite da se u njima prepoznaju problemi cijele Republike, došlo je do rascjepa na regionalnu zapostavljenost i privrednu problematiku.

Četvrti faktor nazvan *Uvjeti života i građanska prava*, okuplja probleme izazvane uglavnom ratom (terorizam i kriminal, nacionalna i vjerska netolerancija), ali je tematski ipak puno širi, tako da uključuje i nepoštivanje ljudskih prava i sloboda, regionalnu netoleranciju i zanemarivanje kulturne tradicije. U ranijem istraživanju dobiveni je faktor bio samo jedna od sastavnica faktora posljedica rata, ali je značenje njime obuhvaćanih problema, kako se čini, nadraslo važnost matične dimenzije i izdvojilo se kao samostalno problemsko žarište. U ovome slučaju gotovo sigurno nije riječ o posljedici pukog dodavanja čestica, jer su one s većim projekcijama u gotovo istovjetnom obliku bile sadržane u prijašnjem popisu problema.

Prometna izoliranost faktor je koji okuplja tri tematske razine, regionalnu, međunarodnu i lokalnu izoliranost. Prije također dio šireg faktora posljedica rata i okupacije, pomicanjem težišta s regionalnog na međunarodno značenje, faktor je poprimio drukčije, šire i općenitije značenje ukupne prometne nepovezanosti.

Posljednji faktor uključuje u sebe samo dva problema, pogođenost posljedicama rata i problem izbjeglica i prognanika. Prepoznatljivo je da je riječ o faktoru *Posljedica rata* koji je, međutim, u ranijem istraživanju imao i puno veću širinu. Razlozi tome leže podjednako u nešto širem popisu problema koji je u novijem istraživanju omogućio preciznije iscrtavanje temeljnih odrednica društvene problematike, ali i slabljenju rata kao uzročnika većeg broja ili većine relevantnih društvenih pitanja Republike.

Ukupno gledajući, unutar razdoblja od približno dvije godine došlo je do određene diverzifikacije percepcije problema, iako je ona u određenoj mjeri zamađljena istodobnim širenjem spektra problema ponuđenih na procjenu. U prvom se redu može registrirati razlaganje općeg i globalnog skupa problema ratne ugroženosti i posljedica rata na više manjih cjelina, uglavnom neizravno vezanih uz rat, poput pitanja građanskih prava ili prometne izoliranosti.

S obzirom na istovjetnost primijenjene ljestvice i vremensku bliskost istraživanja (razmak između njihove provedbe manji je od pola godine), rezultati dobiveni 1996. i 1997. bit će izlagani usporedo. Jedno u odnosu na drugo, ova istraživanja predstavljaju svojevrсна kontrolna mjerenja, jer se u njihovu slučaju razlike ne mogu tumačiti vremenskim odmakom koji je ipak premalen da bismo mogli očekivati važnije društvene promjene. Razlike u uzorcima opisane u metodološkom dijelu ne bi pritom smjele bitno utjecati na međusobne korelacije čestica na kojima se temelji naša analiza.

Provedeni scree test i u jednom i u drugom slučaju pokazuje kako matrice korelacija sadrže najviše pet netrivialnih latentnih dimenzija. U oba slučaja, tako-

đer, prvi nerotirani faktor posjeduje određena svojstva općenitosti, jer objašnjava između 25 (1997.) i 27 (1996.) posto ukupne varijance, korelirajući istodobno u značajnoj mjeri sa svim problemskim česticama. Takav nalaz čini nas još uvjerenijima u metodološko-tehničku prirodu uočene pojave, odrazu u prvome redu akviesencije, a ne zbiljskog opažaja o međusobnoj povezanosti ili istom uzročniku svih nabrojanih problema.

Uz zadržavanje pet latentnih dimenzija, varimax solucije dobivene u dva uzastopna mjerenja 1996. i 1997. godine pokazuju visoku podudarnost mjerenu Tuckerovim koeficijentima faktorske kongruencije.

Tablica 3**Kongruencije faktora dobivenih u istraživanjima provedenima 1996. i 1997. godine***

1996/97	F1	F2	F3	F4	F5
F1	<u>0.991</u>	0.638	0.468	0.515	0.282
F2	0.497	0.558	<u>0.988</u>	0.709	0.412
F3	0.602	<u>0.974</u>	0.514	0.445	0.265
F4	0.458	0.571	0.599	<u>0.968</u>	0.281
F5	0.239	0.294	0.334	0.364	<u>0.942</u>

* kongruencije veće od .90 su podvučene

Kako je vidljivo, izračunate kongruencije istovrsnih faktora u obje solucije određena nadmašuju .90, tako da ih se može držati identičnima (Fulgosi, 1979.). Dobiveni nalaz svjedoči o postojanosti opažaja temeljnih odrednica društvenih problema, odnosno dosljednosti kojom ih javnost svrstava u nadređene konstrukte. Usto su dobiveni faktori vrlo nalik i ranije utvrđenim dimenzijama, dobivenima obradom podataka prikupljenih 1993. i 1994. godine.

Tablica 4**Faktorska struktura varimax faktora ljestvice lokalnih problema primijenjene u istraživanju provedenom 1996. godine**

	FAKTORI				
	F1	F2	F3	F4	F5
Nedovoljno uvažavanje specifičnosti regije od strane republičkih vlasti	.75				
Nedovoljna samostalnost Vaše regije u odlučivanju o vlastitim problemima	.68				
Neravnopravan položaj regije u odnosu na neke druge dijelove Hrvatske	.68		.33		
Nedovoljna uključenost vaše regije u bitne događaje i procese u Hrvatskoj	.67		.34		
Nedovoljno uvažavanje interesa i potreba Vašeg kraja od strane republičke vlasti	.55				

(nastavak na sljedećoj stranici)

Tablica 4 (nastavak s prethodne stranice)
Faktorska struktura varimax faktora ljestvice lokalnih problema
primijenjene u istraživanju provedenom 1996. godine

	FAKTORI				
	F1	F2	F3	F4	F5
Preveliki odljev novca zarađenog u vašoj regiji u republičku blagajnu	.39	.32			
Nedovoljno poštivanje ljudskih prava i sloboda	.34			.36	
Nezadovoljavajuće lokalno rukovodstvo	.32			.40	
Pomanjkanje dobrog programa razvoja i napretka regije	.32		.49		
Povećavanje socijalnih i imovinskih razlika		.67			
Korupcija, nezakonito bogaćenje pojedinaca		.64			
Nezaposlenost		.62			
Nizak životni standard		.60	.31		
Stambeni problemi		.51			
Odljev stručnih kadrova u inozemstvo ili druge dijelove Hrvatske		.43			
Opća bezvoljnost ljudi i osjećaj besperspektivnosti		.43			
Narkomanija i alkoholizam		.33		.31	
Privredna nerazvijenost			.60		
Pomanjkanje odgovarajućih materijalnih uvjeta za razvoj područja na kojemu živite (proizvodni kapaciteti, ceste itd.)				.52	
Nedovoljno poticanje privatnog poduzetništva i razvoja male privrede			.51		
Nezadovoljavajući kulturni život			.45	.39	
Zapuštanje poljoprivrede i razvoja sela			.41		
Nedovoljna briga za izgled i čistoću grada (mjest)			.31	.61	
Loš javni prijevoz (gradski ili lokalni)				.48	
Uništavanje i zagađivanje životne okolice				.45	
Ostaci navika i ponašanja iz razdoblja socijalizma				.35	
Uzurpacija vlasti i moći od strane došljaka				.35	
Problem izbjeglica i prognanika				.75	
Pogođenost posljedicama rata				.75	
Nedovoljno ulaganje u razvoj turizma					

Faktori:

- F1: Regionalna zastavljenost
- F2: Socijalna problematika
- F3: Privredni problemi
- F4: Ekološka problematika
- F5: Posljedice rata

Tablica 5
Faktorska struktura varimax faktora ljestvice lokalnih problema
primijenjene u istraživanju provedenom 1997. godine

	FAKTORI				
	F1	F2	F3	F4	F5
Nedovoljno uvažavanje specifičnosti regije od strane republičkih vlasti	.75				
Neravno prava položaj regije u odnosu na neke druge dijelove Hrvatske	.70				
Nedovoljna uključenost vaše regije u bitne događaje i procese u Hrvatskoj	.69				
Nedovoljna samostalnost Vaše regije u odlučivanju o vlastitim problemima	.63				
Nedovoljno uvažavanje interesa i potreba Vašeg kraja od strane republičke vlasti	.56				
Preveliki odljev novca zarađenog u vašoj regiji u republičku blagajnu	.41		.30		
Privredna nerazvijenost		.61			
Pomanjkanje dobrog programa razvoja i napretka regije		.57			
Nedovoljno poticanje privatnog poduzetništva i razvoja male privrede		.51			
Pomanjkanje odgovarajućih materijalnih uvjeta za razvoj područja na kojemu živite (proizvodni kapaciteti, ceste itd.)	.51				
Nezadovoljavajući kulturni život	.45			.31	
Nedovoljno ulaganje u razvoj turizma	.43				
Zapuštanje poljoprivrede i razvoja sela	.32				
Nedovoljna briga za izgled i čistoću grada (mjest)	.32			.48	
Opća bezvoljnost ljudi i osjećaj besperspektivnosti	.31	.34		.30	
Nizak životni standard	.30	.57			
Povećavanje socijalnih i imovinskih razlika		.69			
Korupcija, nezakonito bogaćenje pojedinaca		.62			
Nezaposlenost		.53			
Stambeni problemi		.46		.40	
Narkomanija i alkoholizam		.35		.37	
Odljev stručnih kadrova u inozemstvo ili druge dijelove Hrvatske		.31			
Loš javni prijevoz (gradski ili lokalni)				.44	
Uzurpacija vlasti i moći od strane došljaka				.43	
Uništavanje i zagađivanje životne okoline		.31		.39	
Nedovoljno poštivanje ljudskih prava i sloboda				.39	
Ostaci navika i ponašanja iz razdoblja socijalizma				.34	
Nezadovoljavajuće lokalno rukovodstvo				.33	
Pogođenost posljedicama rata					.73
Problem izbjeglica i prognanika					.60

Faktori:

F1: Regionalna zapostavljenost

F2: Privredni problemi

F3: Socijalna problematika

F4: Ekološka problematika

F5: Posljedice rata

Izlučeni faktori u varimax poziciji u oba istraživanja opisuju pet nadređenih problemskih cjelina općenitija sadržaja koje smo nazvali *Regionalna zapostavljenost*, *Socijalna problematika*, *Privredni problemi*, *Ekološka problematika* i *Posljedice rata*. S obzirom na to da se samo jedan među njima, onaj koji okuplja različite probleme zagađivanja okoliša, izdvaja u odnosu na faktorsku soluciju dobivenu 1994., zadržat ćemo se samo na njemu. Priroda dimenzije nešto je obuhvatnija tako da nadilazi isključivo ekološko određenje. Uz nedostatnu brigu za izgled i čistoću mjesta življenja i zagađivanja životnog okoliša, faktor sadrži i visoku projekciju problema lošeg gradskog prijevoza, tako da bi se njegovo značenje moglo proširiti i na opće probleme urbanog života. Faktor nadalje uključuje i probleme čija je zajednička osnova na prvi pogled teško uočljiva, poput nezadovoljavajućeg lokalnog rukovodstva, nedostatnog poštivanja ljudskih prava i sloboda, ostataka navika iz razdoblja socijalizma, uzurpacije vlasti i moći od došljaka te narkomaniju i alkoholizam. Zbog uočene raznovrsnosti, faktor se, uz osnovno, ekološko određenje, može držati odrazom osjetljivosti na probleme koji se, općenito, nalaze u drugom planu trenutačnih društvenih interesa. Dok su problemi regionalnog, socijalnog i privrednog karaktera, uz još uvijek izrazite posljedice ratnih stradanja, goruća pitanja i naglašeni društveni prioriteti, opisani faktor okuplja probleme nešto manje važnosti (izuzevši možda narkomaniju), čija spoznaja pretpostavlja vjerojatno višu razinu naočuvanja i kulture, ali i manju uronjenost u dominantnu društvenu problematiku.

RASPRAVA

Istraživanje je pokazalo kako problemske cjeline koje se u javnosti opažaju kao nadređene odrednice društvenih problema na lokalnoj razini posjeduju visoku razinu vremenske stabilnosti. Tri temeljne dimenzije dobivene faktORIZACIJOM ljestvice lokalnih problema, primijenjene 1993., javile su se u sličnom obliku i u kasnijim istraživanjima, provedenima 1994., 1996. i 1997. Temeljne odrednice na kojima počiva opažaj lokalnih problema o kojima je traženo mišljenje javnosti prepoznaju se kao *Regionalna zapostavljenost*, *Socijalna problematika* i *Posljedice rata*. U kasnijim istraživanjima, međutim, djelomično i zbog širenja popisa problema ponuđenih na procjenu, došlo je do određene modifikacije navedenih faktora, tako da se njihovo sadržajno određenje donekle promijenilo s obzirom na početno mjerenje. Nije pritom dvojbeno kako se problemska cjelina, nazvana posljedicama rata, već u istraživanju 1994. suzila na svoje najdoslovnije određenje, a u početnom je istraživanju okupljala i mnoštvo ratom sekundarno prouzročenih problema, poput prometne izoliranosti, opskrbe energijom te ljudskih prava i sloboda. Ni tu se, međutim, ne može isključiti utjecaj širenja popisa problema, što je pridonijelo da se boljim tematskim pokrivanjem oblikuju faktori ranije nedostatno reprezentirani u ponuđenom skupu čestica.

Usporedimo li rezultate faktorskih studija temeljenih na istraživanjima 1994., 1996. i 1997., koji počivaju na uglavnom istovjetnim ljestvicama, uočavamo do-

sljedno javljanje četiriju dimenzija, već spomenutih *Regionalne zapostavljenosti*, *Socijalne problematike*, *Ratnih posljedica* te *Privredne Problematike* koja se izdvojila kao zasebna cjelina iz ranije obuhvatnijeg faktora regionalne zapostavljenosti. Faktori koji se javljaju samo u istraživanju provedenome 1994. odnose se na problemske cjeline početno vezivane uz rat poput *Uvjeta života* i *Građanskih prava* te *Prometne izoliranosti*. Opažajna diverzifikacija ukupnih, izravnih i neizravnih ratnih posljedica razdijelila je, kako je već rečeno, globalnu dimenziju ratnih posljedica na njezine sastavnice, čemu je pridonijelo i njihovo potpunije sadržajno pokrivanje problemskim česticama. U kasnijim istraživanjima ti se faktori više nisu javili. S obzirom na rješavanje pitanja prometne povezanosti vojno-redarstvenim akcijama "Bljesak" i "Oluja", nije više bilo potrebe za uključivanjem tih problema u ljestvicu, tako da je izostala i njihova nadređena odrednica. Faktor građanskih prava i demokracije se rascijepio, pri čemu je dio njegove varijance pridružen dimenziji regionalne zapostavljenosti, a dio nešto širem faktoru *Ekološke problematike* koji znatno nadilazi vlastito nominalno određenje.

Uz iznesene nalaze valja još napomenuti i naginjanje podataka jednodimenzionalnoj strukturi u kojoj bi svi problemi bili obuhvaćeni jednom širokom i općenitom opažajnom odrednicom. Istraživanja se među sobom razlikuju u količini varijance koju bi takav generalni faktor objašnjavao (uglavnom između 25 i 30 posto), ali dosljedno upućuju na njezino postojanje. S obzirom na to da je pojava uočena podjednako u vremenu prije oslobađanja okupiranih područja (1993. i 1994.), kao i nakon akcije "Oluja" (1996., 1997.), skloniji smo je pripisati akviesenciji negoli uistinu nazočnome opažaju uzročne istovjetnosti ponuđenih problema.

ZAKLJUČCI

Provedeno istraživanje nameće zaključak kako javnost dosljedno i vremenski postojano vrednuje postojeće društvene probleme lokalne razine, pripisujući ih istim ili naglašeno sličnim općenitijim odrednicama. Najistaknutije među njima, *Regionalna zapostavljenost*, *Socijalna problematika* i *Posljedice rata*, javljaju se bez iznimke u svakom od provedenih istraživanja, *Privredni problemi* nazočni su u svim novijim istraživanjima, a *Građanska se prava*, *Prometna izoliranost* i *Ekološka problematika*, kao temeljne odrednice društvene problematike, javljaju u izdvojenim slučajevima. Razlike među solucijama pojedinih istraživanja odražavaju poglavito razlike u primijenjenim mjernim instrumentima (užem ili širem popisu problema), a tek se u manjoj mjeri mogu prepoznati neka od društvenih kretanja zabilježena u opažaju javnosti.

Istraživanja provedena prije i nakon oslobađanja okupiranih hrvatskih područja u akcijama "Bljesak" i "Oluja" nude uglavnom sukladne zaključke glede faktorske strukturiranosti prostora lokalnih problema koje su građani procjenjivali. Postojeće razlike između istraživanja provedenih 1993./94. i 1996./97. uglav-

nom se mogu pripisati manjim razlikama u obuhvatu problema. Razložno je stoga zaključiti kako se naglašeno promijenjene društvene okolnosti nisu očitovala u različitoj opažljivoj strukturiranosti društvene problematike.

LITERATURA

Cattell, R. B. (1966.). The scree test for the number of factors. *Multivariate Behavioral Research*, 1, 140-161.

Fulgosi, A. (1979.). *Faktorska analiza*. Zagreb: Školska knjiga.

Jackson, D. N. i Messick, S. (1962.). Response styles and the assessment of psychopathology. U S. Messick i J. Ross (ur.), *Measurement in personality and cognition*. New York: Wiley.

Lamza, V., Milas, G., Rihtar, S. i Rimac, I. (1993.). *Javno mnijenje Hrvatske, Županijski i lokalni izbori 1993.*, Zagreb: Institut za primijenjena društvena istraživanja.

Lamza, V., Milas, G., Rihtar, S. i Rimac, I. (1995.). *Javno mnijenje Hrvatske /prosinac 1994.: Stavovi o hrvatskoj vlasti, strankama i političkim djelatnicima*, Zagreb: Institut za primijenjena društvena istraživanja.

Lamza, V., Milas, G., Rihtar, S. i Rimac, I. (1996.). *Javno mnijenje Hrvatske /listopad 1996.: Stavovi o hrvatskoj vlasti, strankama i političkim djelatnicima*, Zagreb: Institut za primijenjena društvena istraživanja.

Lamza, V., Milas, G., Rihtar, S. i Rimac, I. (1997.). *Javno mnijenje /ožujak 1997.: Županijski i lokalni izbori (izvješća 1-11)*, Zagreb: Institut za primijenjena društvena istraživanja.

Lamza-Posavec, V. (1995.). *Javno mnijenje: Teorije i istraživanje*. Zagreb: Alinea.

Tucker, L. R. (1951.). A method for synthesis of factor analysis studies. *Personnel Research Section Report, No 984*, Washington: Department of Army.

BASIC DIMENSIONS OF THE PERCEPTION OF LOCAL SOCIAL ISSUES IN CROATIA

Goran Milas

Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

The results of factor analyses of numerous opinion polls conducted from 1993 to 1997 indicated a stability of basic determinants underlying the perception of citizens with regard to the expression of specific local issues appearing in certain parts of Croatia. The basic determinants consistently identified in each poll were issues under the names "Regional Neglect", "Social Welfare Issues", "Consequences of War". The scope and content of the dimensions defined have not changed much after the liberation of occupied territories in military operations "Bljesak" (Flash) and "Oluja" (Storm). The dimensions identified partly reflect the true problem centres, and in part the ability of the public to distinguish and conceptualize the existing groups of problems.

GRUNDDIMENSIONEN DER VON DER BEVÖLKERUNG BEOBACHTETEN LOKALEN GESELLSCHAFTSPROBLEMATIK IN KROATIEN

Goran Milas

Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Die Faktorenanalyse einer Reihe von Meinungsforschungen, die zwischen 1993 und 1997 in Kroatien durchgeführt wurden, verweist auf die durchgehende Präsenz bestimmter Grunddimensionen, anhand deren die Bevölkerung selbst das Bestehen verschiedener gesellschaftlicher Probleme, die in den einzelnen Landesteilen Kroatiens zum Ausdruck kommen, ins Auge faßt. Als Grunddimensionen, die in jeder der durchgeführten Meinungsforschungen gegenwärtig sind, wurden folgende Probleme erkannt und formuliert: "regionale Vernachlässigung", "soziale Problematik" und "Kriegsfolgen". Umfang und Gehalt der ermittelten Dimensionen haben sich auch nach den militärischen Aktionen zur Befreiung der besetzten Gebiete (Operationen "Bljesak" 1995 und "Oluja" 1995) nicht wesentlich verändert. Zum einen reflektieren sie tatsächliche Problemkreise, zum anderen beweisen sie die Fähigkeit der Öffentlichkeit, diese bestehenden Problemkreise auszusondern und zu konzeptualisieren.